

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ»

DOCTRINAL APPROACHES TO DEFINING THE CATEGORY OF “ARTIFICIAL INTELLIGENCE”

Власюк Д.О., аспірант кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті проаналізовано різні наукові підходи до визначення категорії «штучний інтелект». Зазначено, що штучний інтелект розглядається також як сучасна нова сфера наукових досліджень. Аналіз наукових розвідок у сфері штучного інтелекту дозволяє виділити такі підходи до його розуміння. По-перше, це визнання штучного інтелекту об'єктом права та заперечення проти визнання його суб'єктом права. Враховуючи, що штучний інтелект зародився саме як результат інтелектуальної творчої діяльності людини, наукові дослідження в першу чергу ґрунтувались на визначення його правової природи як об'єкта права. В основі штучного інтелекту виділяються комп'ютерні програми, програмне забезпечення, яке наділено властивостями для вибору алгоритму дій відповідно до заданих умов та удосконалення з метою вибору оптимального рішення задач, які виникають.

Штучний інтелект є об'єктом права та як результат інтелектуальної, творчої діяльності підлягає правовій охороні. По-друге, це визнання штучного інтелекту і об'єктом і суб'єктом правовідносин. Враховуючи, що в результаті діяльності штучного інтелекту можуть з'являтися нові об'єкти, питання щодо сутнісної переоцінки штучного інтелекту має важливе практичне значення. Діяльність штучного інтелекту не обмежується виключно створенням музичних чи пісенних композицій. Сьогодні індустрія штучного інтелекту прагне розширити його можливості в різних сферах, досягаючи рівня здатності до мислення та прийняття штучним інтелектом самостійних рішень у заданій сфері. Наділення штучного інтелекту статусом квазі-суб'єкта є вимогою часу та необхідною умовою для визначення правової природи результатів їх діяльності. Визнання штучного інтелекту квазі-суб'єктом потребує комплексного підходу, який включає зокрема прийняття спеціального законодавства у зазначеній сфері, визначення можливої відповідальності штучного інтелекту та забезпечення державного контролю за діяльністю штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, комп'ютерна програма, права інтелектуальної власності.

Various scientific approaches to defining the category of “artificial intelligence” are analyzed. Analysis of scientific research in the field of artificial intelligence makes it possible to single out such approaches to understanding it. It is noted that artificial intelligence is considered as a modern new field of scientific research. Firstly, this is the recognition of artificial intelligence as an object of law and an objection to its recognition as a subject of law. Artificial intelligence is an object of law and, as a result of intellectual, creative activity, is subject to legal protection. Secondly, it is the recognition of artificial intelligence as an object and subject of legal relations. Considering that as a result of the activity of artificial intelligence, new objects may appear, the question of the essential reevaluation of artificial intelligence is of great practical importance. The activity of artificial intelligence is not limited to the creation of musical or song compositions. Today, the artificial intelligence industry seeks to expand its capabilities in various areas, reaching the level of the ability to think and make independent decisions by artificial intelligence in this area. Giving artificial intelligence the status of a quasi-subject is a requirement of the time and a necessary condition for determining the legal nature of the results of their activities and, most importantly, determining the fate of such artificial intelligence. The recognition of artificial intelligence as a quasi-subject requires an integrated approach, including, in particular, the adoption of special legislation in this area, the determination of the possible responsibility of artificial intelligence and the provision of state control over the activities of artificial intelligence.

Key words: artificial intelligence, computer program, intellectual property rights.

В сучасних умовах майже не можливо уявити життя без використання комп'ютерів, комп'ютерних програм, Всесвітньої мережі Інтернет. Технічний розвиток привніс в повсякденне життя чимало пристроїв, які стрімко зайняли своє місце, спростили спілкування, обмін інформацією з однієї сторони, та породив чисельні виклики, які стоять перед суспільством – з іншої. Інноваційна творча діяльність, забезпечуючи суспільство новими винаходами, відкриттями та розробками все більше ґрунтується на використанні комп'ютерних програм та новітніх технологій, які зазнають постійної модернізації. У сфері інтелектуальної діяльності непоодинокими є випадки, коли нові об'єкти створюються безпосередньо комп'ютерними програмами, а правильніше зробити акцент – штучним інтелектом. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя прийняла Європейську етичну хартію з використання штучного інтелекту в судових системах та оточуючих реаліях. Визнаючи зростаюче значення штучного інтелекту у суспільстві та очікувані переваги його використання в повній мірі для підвищення та якості правосуддя, Європейська комісія з ефективності правосуддя офіційно прийняла 5 основоположних принципів, які мають бути покладені в основу залучення штучного інтелекту в судовій системі[1]. Враховуючи поширеність використання штучного інтелекту (далі ШІ) для вирішення проблемних питань в різних сферах суспільного життя, а також наділення ШІ можливістю самостійного

прийняття рішень, у наукових розвідках все активніше почало обговорюватись питання щодо можливості наділення ШІ статусом суб'єкта правовідносин, а не об'єкта.

Питанням визначення сутності ШІ присвячені наукові публікації Баранова О.А. У наукових дослідженнях, присвячених Інтернет-відносинам, відносинам інтелектуальної власності та IT-правовідносин Харитонов Є.О. та Харитонова О.І. розкривається сутність штучного інтелекту через призму співвідношення з правовим статусом рабів. Питання правового регулювання відносин за участю ШІ в зарубіжних країнах досліджувались у працях Городиського І.М., Теличко О.А., Чабаненко Ю.С.

Разом з тим у сучасній науці цивільного права єдиного підходу щодо визначення сутності ШІ не вироблено, що обумовлює актуальність та практичну зацікавленість дослідження правової природи ШІ, оскільки наукові напрацювання у подальшому можуть виступити підґрунтям для розробки законодавства для регулювання відносин у зазначеній сфері.

При визначенні сутності ШІ найбільш дискусійним є питання щодо визнання його об'єктом або суб'єктом правовідносин.

В Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. ШІ визначено як організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні

завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

В першу чергу при визначенні ШІ слід виходити з того, що розглядається як нова сфері наукових досліджень.

Штучний інтелект – це одна з новітніх областей науки. В даний час тематика штучного інтелекту охоплює величезний перелік наукових напрямків, починаючи з таких завдань загального характеру, як навчання і сприйняття, і закінчуючи такими спеціальними завданнями, як гра в шахи, доказування математичних теорем, створення поетичних творів і діагностика захворювань. У штучному інтелекті систематизуються і автоматизуються інтелектуальні завдання і тому ця область стосується будь-якої сфери інтелектуальної діяльності людини. У цьому сенсі штучний інтелект є воістину універсальною науковою областю. Філософи використовують термін слабкий штучний інтелект для позначення гіпотези про те, що машини можуть мати здатність діяти інтелектуально, і термін сильний штучний інтелект – для позначення гіпотези, що такі машини можна розглядати як такі, що дійсно володіють розумом (а не імітують розумну діяльність) [2].

Мороз О.Я. зазначає, що ШІ – це метафорична назва одного з найприоритетніших наукових напрямків, потужний арсенал теоретичних і технічних засобів якого сконцентрований на вирішенні складного комплексу актуальних проблем, які різняться рівнем абстракції (від логіко-математичних, скажімо «гедельівського типу», до техніко-технологічних) і пов'язані передусім із дослідженням розумової сфери людини: функціонування мозку (як органу мислення), комп'ютеризації інтелектуальної діяльності, імітації, моделювання ментальних процесів etc. Як комплексний напрям, що склався в кібернетиці (в загальному спектрі її широкомасштабних досліджень сфери мислення), а відтак, перебуваючи (принаймні номінально) під її егідою та набуваючи в процесі прискореного розвитку дедалі більш самостійного характеру, ШІ став науковою основою створення інформаційно-комп'ютерних систем і технологій [3, С.21].

Джордж Ф. Люгер визначає штучний інтелект як область комп'ютерної науки, що займається автоматизацією розумної поведінки. Автор зазначає, що незважаючи на різноманітність проблем, які виділяються у дослідженнях штучного інтелекту, у всіх галузях цієї сфери спостерігаються деякі загальні риси, а саме: використання комп'ютерів для доведення теорем, розпізнавання образів, навчання та інших форм міркувань; увага до проблем, які не піддаються алгоритмічним рішенням [4].

Штучний інтелект (Artificial Intelligence, AI) як науковий напрямок існує з 1956 року, коли британський математик Алан Тьюрінг опублікував свою статтю «Can the Machine Think?» («Чи може машина мислити?»). Також він запропонував тест перевірки програми на інтелектуальність. Він полягав у наступному: організовувалось «спілкування» між людиною і комп'ютерною програмою, які розміщувались в різних кімнатах, і до тих пір, поки дослідник не визначав, хто за стіною – людина чи програма, поведінку останньої вважалось інтелектуальною. Виходячи з цього, Тьюрінг запропонував наступний критерій інтелектуальності програми: «Якщо поведінка обчислювальної машини, що відповідає на питання, неможливо відрізнити від поведінки людини, яка відповідає на аналогічні питання, то вона володіє інтелектом» [5, с. 7].

Враховуючи, що ШІ зародився саме як результат інтелектуальної творчої діяльності людини, наукові дослідження в першу чергу ґрунтувались на визначення його правової природи як об'єкта права.

Першоосновою штучного інтелекту є комп'ютерні програми, програмне забезпечення. Відповідно до установлені практики на рівні міжнародного та національного законодавства комп'ютерні програми охороняються як об'єкти авторського права. Разом з тим сучасні технологічні рішення отримують правову охорону не лише як об'єкти авторського права, а й як об'єкти промислової власності. Особливість штучного інтелекту полягає в можливості вибору певних алгоритмів дій, прийняття тих чи інших рішень, що свідчить про властивості «мислення».

Ключовими аргументами на користь того, що ШІ зі своєю природою тяжіє до об'єктів правовідносин чи інструментів їх здійснення є, по-перше, те, що ШІ – це результат діяльності людини, щодо якого у особи виникають певні права і обов'язки; і, по-друге – з огляду на положення Резолюції Європарламенту № 2015/2103, суб'єктом притягнення до відповідальності за шкоду, заподіяну ШІ, пропонується встановити не електронну особу. Ці тези є підставою для того, щоб констатувати, що слабкий ШІ за своїми ознаками та функціональним призначенням більш тяжіє об'єкта права, щодо сильного ШІ, то він містить ознаки як суб'єкта, так і об'єкта права [6].

Штучний інтелект може бути об'єктиваним в об'єкті робототехніки або спілкуватися з людиною та оточуючим світом через інформаційні повідомлення, але вже незалежно від людини він наділений здатністю змінювати свій світ, світ людини та всесвіт навколо себе. Цієї ознаки, а саме здатності впливати на навколишнє середовище, навіть нині бракує юридичній особі (корпорації), але це не заважає останній визнаватися суб'єктом правовідносин. Тому аж ніяк не повинна виглядати дивною можливість визнання штучного інтелекту таким самим самостійним суб'єктом правовідносин, в тому числі у царині кримінального права, під назвою електронна особа (особистість) [7].

Попри те, що ШІ ґрунтується саме на комп'ютерних програмах, які набувають здатності саморозвитку та вибору алгоритму дій, через їх стрімке удосконалення та розширення функціоналу, все частіше постає питання щодо визнання їх суб'єктами права.

Азьмук Н. А. зазначає, що розвиток цифрових технологій впливає на ринок праці та змінює процес праці. З'являється новий об'єкт – штучний інтелект, який за умови регламентації його статусу та у певних сферах діяльності може стати суб'єктом [8, с.142].

Здається недоцільним вести мову про загальну правосуб'єктність ШІ, розглядаючи роботів як гіпотетичних учасників будь-яких правовідносин. Досить складно уявити роботів суб'єктами конституційних, адміністративних, карних тощо відносин. Натомість, «природною» є їхня участь у цивільних правовідносинах, оскільки, власне, для оптимізації цивільного обігу і створювався Інтернет речей. Отже першою видозміною має бути постановка питання про визнання ШІ суб'єктом цивільних правовідносин. (Власне, використовуваний у дискусії термін «фізична особа» також запозичений з цивілістики). при сприятливих умовах розвитку людства проблема визнання Штучного інтелекту суб'єктом права вже в недалекому майбутньому може постати на повний зріст [9, с. 24 -25].

Дюрдіца І.В. дослідивши питання адміністративно-правового регулювання кібербезпеки України, зробив висновок про те, що штучний інтелект має розглядатись вже зараз як рівноправний учасник правовідносин і відповідно до цього мають бути прописані його правила співжиття з біологічною людиною (представником нашого виду). Автоматизація та переведення державних ресурсів багатьох країн на платформи блокчейн, які за своєю здатністю унеможливають здійснення державного контролю створюють умови для встановлення такого контролю з боку штучного інтелекту і фактична цифровізація світу може відбуватися не за правилами і моделями, які нама-

лювала собі людина, а за тими, як це змодельює і обґрунтує сам для себе штучний інтелект. Своє бачення і наукову позицію автор аргументує тим, що наука і її цінність полягає у передбаченні і формуванні прогнозних моделей і сценаріїв розвитку різноманітних подій із відповідними механізмами реагування держави. За такого підходу ми не відстаємо, ми не реагуємо, а діємо проактивно, адже за даного випадку ми формуємо майбутнє і реальність і штучний інтелект приходить до нас в світ і буде функціонувати за нашими правилами [10, с.141-142].

Радутний О.Е. в роботі Artificial Intelligence (штучний інтелект) та інші загрози (кримінально-правовий вимір) робить висновки про те, що: штучний інтелект (електронна особа, особистість) може бути наділений здатністю усвідомлювати фактичну сторону, усвідомлювати суспільну небезпечність своєї дії або бездіяльності та їх наслідків, керувати своєю поведінкою за можливість вибору (наявність декількох варіантів поведінки); штучний інтелект (електронна особа, особистість) може бути визнаний суб'єктом злочину; визнання штучного інтелекту (електронної особи, особистості) суб'єктом злочину буде доцільним та обґрунтованим лише за умови опрацювання всієї системи кримінального права поза спокусливого наслідування наукової або політичної моді [11].

Попри те, що все частіше обговорюється можливість наділення ШІ ознаками суб'єкта права, більшість країн відмовляються реєструвати авторське право на роботи, створені алгоритмами на основі штучного інтелекту. Наприклад, у Сінгапурі, у справі Asia Pacific Publishing Pte Ltd v Pioneers & Leaders (Publishers) Pte зазначено, що робота не може бути об'єктом авторського права, якщо її належним чином не створила людська істота. Більше того, суд у мотиваційній частині наголосив, що "нерідко, у випадках, коли застосовують високий ступінь автоматизації, не буде оригінальних робіт з тієї простої причини, що не існує ідентифікованих авторів". Схожої позиції дотримуються і австралійські суди. Зокрема, у Acohs Pty Ltd v Ucorp Pty Ltd суд зазначив, що авторами не можуть бути навіть розробники програми, яка ґрунтується на штучному інтелекті, адже їхня діяльність для розробки

самої програми суттєво відрізняється від, до прикладу, складання самою програмою віршів [12].

Розвиток відносин у сфері створення та використання ШІ породжує чимало проблемних питань, на які наразі не винайдено однозначних відповідей. Аналіз наукових розвідок у сфері ШІ дозволяє виділити такі підходи до його розуміння. По-перше, це визнання ШІ об'єктом права та заперечення проти визнання його суб'єктом права. Не викликає жодних сумнівів, що ШІ є об'єктом права та як результат інтелектуальної, творчої діяльності підлягає правовій охороні. Наразі ШІ не визнано самостійним об'єктом права інтелектуальної власності, однак це не обмежує право їх винахідників та розробників на захист таких результатів інтелектуальної діяльності. По-друге, це визнання ШІ і об'єктом і суб'єктом правовідносин. Враховуючи, що в результаті діяльності ШІ можуть з'являтися нові об'єкти, питання щодо сутнісної переоцінки ШІ має важливе практичне значення. Діяльність ШІ не обмежується виключно створенням музичних чи пісенних композицій. Сьогодні індустрія ШІ прагне розширити його можливості в різних сферах, досягаючи рівня здатності до мислення та прийняття ШІ самостійних рішень у заданій сфері. Залучення ШІ до винесення рішень справам досвід позитивний з позиції пришвидшення розгляду справ та розвантаження судів, однак породжує чимало питань щодо можливості оскарження таких рішень, зокрема й у випадку допущених помилок чи неповного врахування всіх обставин. У зв'язку з чим наділення ШІ статусом квазі-суб'єкта є вимогою часу та необхідною умовою для визначення правової природи результатів їх діяльності та, що найголовніше, визначення долі такого ШІ. Визнання ШІ квазі-суб'єктом потребує комплексного підходу, який включає зокрема прийняття спеціального законодавства у зазначеній сфері, визначення можливої відповідальності ШІ та забезпечення державного контролю за діяльністю ШІ. На окрему увагу також заслуговує питання визнання природи та приналежності об'єктів, які є результатом діяльності ШІ, оскільки вони є поєднанням творчого доробку автора – фізичної особи, яка є розробником ШІ або користувачем, який задав необхідні параметри для створення нового об'єкта, а також результатом дій ШІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Европейская этическая хартия об использовании искусственного интеллекта в судебных системах и окружающих их реалиях. Принята на 31-м пленарном заседании ЕКЭП (Страсбург, 3-4 декабря 2018 года) <https://rm.coe.int/ru-ethical-charter-en-version-17-12-2018-mdl-06092019-2-/16809860f4> С. 34; 56; 1271-1272.
2. Рассел Стюарт, Норвиг Питер Искусственный интеллект: современный подход, 2-е изд. : Пер. с англ. - М. : Издательский дом "Вильямс", 2007. 1408 с. <http://213.230.96.51:8090/files/ebooks/dasturlash/Iskusstvennyi%20intellekt%20sovremenniy%20podkhod%20aima-2%202-e%20izd.pdf>
3. Мороз О.Я. Штучний інтелект versus природний інтелект (майбутнє людини в контексті викликів інтелектуальних супертехнологій). *Політологічний вісник*, 2014. Випуск 72. С.18-35.
4. Джордж Ф. Люгер Искусственный интеллект. Стратегии и методы решения сложных проблем. 4-е издание. Перевод с англ. Издательский дом «Вильямс». 2003. 864 с.
5. Казаков П.В. Основы искусственного интеллекта: учеб. пособие / П.В. Казаков, В.А. Шкаберин. Брянск: БГТУ, 2007. 196 с.
6. Гринчук А. Штучний інтелект як об'єкт правового регулювання: поняття, види та ознаки. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 282-287.
7. Радутний О.Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право* 2019. № 3(30). С. 78-95.
8. Азьмук Н.А. Штучний інтелект у процесі праці у цифровій економіці: нові виклики та можливості. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. №3(57). С. 137-145.
9. Харитонов Є. Харитонова О. Правовідносини та штучний інтелект: «суб'єктивізація» об'єкту. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження : Матеріали Третьої науково-практичної конференції*. 21 листопада 2019 р. м. Київ. / Упоряд. : В. М. Фурашев, Дорогих С.О., С. Ю. Петряев. – Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2019. – С. 23-26.
10. Діордіца І.В. Адміністративно-правове регулювання кібербезпеки України: Дис. доктора наук 12.00.07. Запоріжжя. 2018. 521 с.
11. Радутний О.Е. Artificial Intelligence (штучний інтелект) та інші загрози (кримінально-правовий вимір). *ІТ право: Проблеми і перспективи розвитку в Україні. (Друга міжнародна щорічна конференція)* 17 листопада 2017 р. <http://aphd.ua/publication-354>
12. Чи може штучний інтелект бути автором твору? <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyj-intellekt-avtor-tvoru>